

ДРАГИ СТЕФАНИЈА

ПАНСЛАВИЗМОТ КАЈ ГРИГОР ПРЛИЧЕВ

- КОНТРАСТИВЕН ПРИКАЗ -

За обидот на Григор Прличев да состави граматика и да пишува на општословенски (вештачки) јазик, едеи вид „општословенски конгломерат“ како што го викаат некои, или сесловенски есперанто, како што можеме да го именуваме ние тој јазик, во македонистиката малку или ништо не е пишувано. Книжевните историчари, пред се бугарските, кои го присвојуваат охридскиот „балкански нобеловец“, како и некои македонски, ја сметаат оваа Прличева имагинација за антинародна утопија на човек што не научил друг словенски јазик освен овојот народен, но затоа знаел грчки, француски, турски и други јазици, а македонските филолози пак ја нарекуваат идејава утопија, дури реакционерна. Кој има притоа право: авторот Прличев или неговите судии? Веднаш, само со еден аргумент, да напомам дека грешат судиите! Зар еднаш се случило судиите да однесат на бесилка невин човек?! Ни се чини оти ваквиот страв произлегува од спомнувањето на името панславизам, чијшто паничен вик уште во минатиот век го почнал Англичанецот Бовринг. Нему, веројатно, му создало страв спојувањето на словенските народи во најголема држава со најмногу луѓе во светот и одушевувањето на Франтишек Палацки изразено во мислата: „Ние не сме поток што се губи во песокот (мисли на словенските народи), ние сме словенско море“. Од тоа големо море што се протега од Камчатка до Јадран и од Северно до Бело (Егејско) Море, навистина се уплашија многу народи, но движењето за сесловенска соработка се јави пред се како реакција на пангерманизмот, панлатинизмот, турското господство и другите соседни движења, и тоа во почетокот како општествено и идејно движење за културна соработка меѓу разбиените словенски народи што почна од крајот на 18 и во целиот 19 век. Дури и некои понови југословенски публикации, како што е енциклопедијата на „Просвета“ од Белград, кога го дефинира панславизмот, на прво место става оти тоа е, пред се, „политичка доктрина“, кон која се додава и соработката,

Панславизмот се разви во почетокот како сесловенско запознавање по долгите години на ропство, кога, освен Русите, едноподруго словенско племе паѓаа под власта на туѓинците. Соработката се предлагаше во почетокот на културно поле, со отворање книжарници, печатници, преводи, изложби, училишта, библиотеки, научни контакти и проучувања, до моментот кога движењето не прими политички белези и на големите и доминантни словенски народи и најчесто тие преминаа во национални самостојни држави. Панславизмот, за разлика од другите соседни пан. . . изми, не стана практично средство за завладување на други народи и земји, каков што беше, на пример, пангерманизмот, којшто проповедаше и подоцна беа прифатени идеите како *Lebenstraum*, *Drang nach Osten* и *Übermensch*. Во смелата социолошко-филозофска студија „Југословенство данас“, загрепскиот професор Предраг Матвеевиќ (стр. 12) вели: Унитаризмот е преживеана форма на југословенство, но секое југословенство не е унитаризам“. Ако го парафразираме овој исказ, можеме да речеме оти панславизам се илиризмот, австрославизмот, полското месијанство и славјанофилството, но тоа не значи да се обезличи и се прогласи за реакционерна целата општословенска заемност. Во основата сесловенска соработка преку обновување на словенството, откако многу народи согледаа оти се дел од една голема заедница, го почнаа процесот на сопственото самосознавање е појавата на нивните литератури. На европската етничка карта многу народи не знаеја сами за себе, посебно периферните: Македонци, Бугари, Словенци, Хрвати, Чеси, Словаци, кои, изложени на германско, латинско, унгарско, турско или грчко културно, политичко, економско асимилаторство, го бараа спасот во соединување со некоја голема моќ, што ќе им гарантира постоење, самостоен развој, односно иднина. Врз такви одбранбени принципи почна сесловенската ренесанса на Првиот сесловенски конгрес во Прага 1848 година, слични беа гледањата на Вториот конгрес на Етнографската изложба во Москва, 1867 година. Уште во 1848 година Чесите увидоа оти Словените ќе можат да опстанат ако се под заштита на една голема сила, каква што беше Австрија. Јозефинизмот, просветниот апсолутизам го поткрепуваше ова движење, зашто Словените беа основниот економски столб на империјата. Од чисто културно-просветна соработка, движењето прима политички белег и станува австрославистички насочено. Тука требаа да се соединат сите словенски народи што

живееја под Австрија во една унија. Мнозинството би го сочинувале словенски народи без Русите. Таква е политичката боја на австрославизмот.

Во 1867 година, на Етнографската изложба во Москва кога дојдоа претставници составени од истите луѓе на Прашкиот конгрес и многу нови, се јави политичка тенденција, освен културолошката и просветната, за доминација на Русија во славистичкиот свет, која подоцна премина во славјанофилство. Додека во Прага не учествуваа руски претставници (исклучок беше анархистот Бакунин), во Москва не учествуваа Полјаците. И во една ваква културна соработка се покажаа старите спротивности на соседните народи, борбите на Полска со Русија за нови територии: Украина, Белорусија, Молдавија.

И Полјаците се јавуваат со овој панславистички модел: полското медијанство. Тие почнаа со изградба на општословенска држава под раководството на Полска како центар, и тоа врз урнатините на Австриската (Пруската) империја, а подоцна преминаа во изградба на држава врз католички принципи, околу која би се приклучила цела Европа. Полска тогаш би претставувала штит од азиското влијание.

Сесловенското движење е широко прашање. Панславизмот, како општо движење, пак е уште покомплексно, зашто секогаш почнува со културата и јазикот, а се развива и најчесто запира врз неостварливите пречки: политиката, нехомогената општословенска територија и различната религија на словенските народи. Затоа, најмали беа пречките во културата. Сесловенската заемност почна со запознавање на културите и јазиците на словенските народи, пред се фолклорот, музиката, литературата, филозофијата, школството. Тука, речиси, немаше проблеми. Во тие рамки се движи и интересот на Јосип Јурај Штросмаер, Рачки, Враз, руските научници Срезневски, Прајс, В. Григорович и други за македонските и балканско-словенските култури. Оваа разбудена национална свест, навистина, во голема мера под влијание на француската буржоаска револуција и идеите за „слобода, једнакост и братство“, како што ги вика словенечкиот панславист М. М. Зилски, го раздвижија словенскиот свет и заспаната национална свест. Во тоа како да најдоа оправдување стиховите од македонската народна илинденска песна:

„Народе македонски,

со какви идеи си ти

срам голем е за тебе

сам да се не знаеш“

Тогаш се освестија многу словонски народи, од кои, изгледа, македонскиот беше последен ослободен (иако делумно) како периферен член од веригата на словенството.

Словенскиот свет, при крајот на 18 и почетокот на 19 век, се наоѓа неповрзан, неслободен, па дури и несвесен за себеси, на голема, распрсната територија во Источна Европа и на Балканот. Некои словенски народи дури и самите за себе веќе не водат никаква евиденција оти постојат. Освен силната и голема Русија што се протега „на три континенти“, другите се приклучени кон неа, кон австриската, турската или кон други држави. Живеејќи во изолација, со време, Словените развиле поинакви говорни навики од Кирило-Методиите, кои и денес се манифестираат во разни словенски јазици. Во почетната сесловенска соработка јазичната блискост, и покрај разликите, беше причина да се развие интересот за зближување.

Посебна варијанта на панславизмот, како сесловенско движење на Јужните Словени (иако не во целина) претставува илиризмот. Се појави како Хрватски народен препород. Хрватскиот народ беше изложен под моќно културно, јазично и политичко влијание на Унгарците, делумно и на Германците (во Австро-Унгарија), чијшто духовен водач беше Људевит Гај (1809—1872), подоцна — Ф. Рачки и С. Враз. Гаевата „Кратка основа хорватско-славенског правописања“ (1830), напишана и на германски (споредбено) јазик, настојуваше да се воведи единствен правопис (секако и јазик) за Хрватите, Словенците и Србите што живеат под австроунгарска власт. Овој „правопис“, како што ја викаше предложената граматика Гај, беше направен според чешката латиница со множество дијакритички знаци на еден општојугословенски јазик, кого што самиот автор го вика и л и р с к и. Кога по неколку години хрватскиот културен препород и самоосознавање ќе добие политички димензии, ќе биде, во 1843 година, укинат со декрет! Независно од тоа колку има оправдување или заблуди општиот јазик на Хрватите, Словенците и Србите (пред се во Војводина), како обид за јазично, културно и народно единство на Јужните Словени, ги покажа

разликите со унгарската и германската цивилизација и патот за ослободување од туѓото ропство. А тој беше само соединување и единство на активностите. Така, „прашањата на јазикот никогаш не се само јазични прашања“, според мислата на еден наш културник, станаа потврдена вистина.

Идејата на илиристите не остана осамена. Ја прифатија М. М. Зилски (1809—1892), Андреј Ајншпилер, Антон Јанежич, Даворин Хостник и други, кои подоцна ќе доживеат разни панславистички и национални метаморфози. Поставувајќи го прашањето од насловот, најмногу сличности согледуваме точно со Словенецот Матија Мајар Зилски и со Григор Прличев. Зилски е корушки свештеник, што живее на работ на словенството со Германците, ги запознал пангерманистичките тенденции и одушевено го прифаќа Гаевиот илиризам. Како писмо ја предлага кирилицата (препорачува и латиницата да се знае, но постепено да се напушта), а како модел на општословенски јазик го предлага *илирскиоѿи + рускиоѿи*. Во таков дух е напишано и неговото најзначајно дело, како што самиот ќе го означи Матија Зилски својот „Узајемни правопис славјански, *to je slovnica ali mlovnica slavjanska*“, објавено во два дела, прво 1863, а потоа во 1865 година во Прага. Иако во почетокот предлага југословенски со руски јазик, граматиката ќе биде вистински општословенски конгломерат, која ќе содржи: 1. полска граматика, 2. чешко-словенска граматика, 3. руска граматика, 4. југословенска граматика, 5. црковно-словенска граматика и 6. заемна граматика. Последнава е основа за заедничкиот јазик, во кој, проширувајќи ја југословенската (илирска) концепција во општо-словенска (панславистичка), ги става на прво место рускиот, српско-хрватскиот, чешкиот и полскиот јазик. За писмо, сосем јасно, се определува за руската „гражданска азбука“, односно руската кирилица од 19 век, составена од 29 букви: 26 руски, ј од латиницата и двата ерови од старословенскиот. Идејата ја развива пред Етнографската изложба и пред Вториот сесловенски конгрес во Москва, 1867 година. По посетата на изложбата и конгресот и по запознавањето со видните руски панслависти, односно славјанофили, како што е Иван Аксаков, по враќањето во Австрија и во родната Зилска Долина, постојано ќе биде прогонуван, па дури и умира прогонет во Прага. Во последниот стадиум ќе го предложи рускиот јазик за општословенски.

Граматичката и јавната дејност на М. М. Зилски, колку да изгледа утопистичка,

е одличен пример да се согледа во кои средини се создавале вакви идеи. Како што забележуваме, тоа е во мешаната словенско-германска средина во Корушка, каде што притасокот на германскиот јазик бил многу силен и таа борба се води и денес. Во такви јазично-народно загрозени средини, можеле да се јават панславистички одбранбени механизми.

Случајот на Матија Мајар Зилски е поучен и за нас Македонците. Оставени на крајниот југозападен словенски лимес, Македонците живеат со општословенската величина на нивните овдезмејани — Кирил и Методиј, Климент и Наум, нивната глаголица, која кон крајот на 12 век ќе и го отстапи местото на попрактичната кирилица и ќе стане, без малку, сесловенско писмо до наши дни, а јазикот, со мали модификации, како старословенски, ќе биде употребуван во писменоста речиси до крајот на 19 век. Точно таа писмена традиција што ја развиваше и одржуваше, пред се, свештенството, придонесе да се заштити Македонецот пред асимилаторските налети на Турците (многу Македонци во османлискиот период стануваат муслимани, но не го забораваат јазикот ни денес, а турскиот никогаш не го научуваат), на Грците, кои, налагајќи го јазикот преку истата вера, го налагаат и грчкиот дух и бараат промени во јазикот. Во 19 век, речиси кај сите Македонци ќе се јави, на еден или на друг начин, приврзаноста за заштита на јазикот и народот пред посегавњата на стари и нови туѓи непријатели. Најголем дел од врвните интелектуалци: писатели, учители, свештеници, лекари учеле во словенската Атина — Москва или руските школи по другите градови. Некои македонски писатели, како браќата Андреја и Константан Петкович, Рајко Жинзифов и други ќе заминат на учење во Русија и таму остануваат до крајот на животот. И нашиот поет Константин Миладинов учи во Русија. Таму тој, Жинзифов, браќата Петкович ќе се најдат во кругот на руските словенофили Иван Аксаков, Петар Кириевскиј, Алексеј Хомјаков и др. Затоа и не не изненадува поезијата на Р. Жинзифов, често богата со видливи сесловенски идеи и противгрчка насоченост. Таква панславистичка насоченост гледаме и во целокупната активност на браќата Петкович. Тие се многу блиски во средината на непоправливиот словенофил Петар Бессонов. Меѓутоа, највиден претставник на македонската сесловенска соработка е Григор Прличев. Тој не е осамена појава. За разлика од сите наши руски образовани книжевници, тој никогаш не бил во Русија. Го минал патот на

мнозина македонски интелектуалци од минатиот век, кои биле идео-поклоници де на грчката голема култура, де на ново-ослободените балкански словенски земји. Неговиот животен пат на македонски поет е проследен со восхит кон големиот грчки дух, јазик и литература. Гледајќи ги плановите за завладување на неговиот народ, сака да се спаси и мислејќи дека пишува на бугарски, всушност намерно го создава својот општословенски конгломерат, својот општословенски јазик. На овој јазик, како и Мајар Зилски, Људевит Гај, како и Крижанич, тој ќе напише граматика, во која ги предлага елементите на сите словенски јазици: старословенски, како јазик на Климент Охридски, односно старо-македонски каков што бил охридскиот денешен говор, руски, бугарски, српско-хрватски, словенечки, чешки, па дури и полски. Но таа граматика, за жал, до денес е останата во ракопис! Колку и да е идејата негова утопистичка, не е необична, зашто на таков начин, додека не доби свој јазик и литература, во Полска се бореше Адам Мицкјевич, а во Украина — Тарас Шевченко. Бидејќи не располагаме со манускриптот од спомнатата Прличева панславистичка граматика, ќе се обидеме преку јазична анализа на делата да извршиме приближна реконструкција на општословенскиот јазик. Колку сме имале право, ќе покаже издавањето на долго очекуваната граматика.

Прличевиот општословенски јазик има и теоретска и практична реализација во предговорот кон „општословенското“ издание на „Илијада“ и критичкото размислување „Критик и преведувач“. Во нив се наоѓа идејната основа на општословенската граматика. Идејната платформа на Прличевиот панславизам е дадена во, јазично, најопшто-словенската песна „Рабов освободителу“ (издадена посмртно во списанието „Лоза“ — 1894 година, а напишана уште во 1878 година. Ние ја цитираме според „Одбрани страници“ — Г. С. Прличев од Тодор Димитровски, Скопје 1959).

Во неа Прличев ги поздравува ослободителите на Бугарија — Русите, ја велича нивната борба и се надева оти руското оружје ќе и донесе слобода и на неговата Македонија. Затоа смета „Русија е со нас“. Тој народ — „братољубец и херој“ заедно со царот — е „втор Месија на робовите“, кој спаси милиони христијани и муслимани! Со последнава порака Прличев го потврди познатото правило за панславизмот, дека словенската ренесанса во својата основа не одеше кон тоа да

угнетува други народи, како што сметаа пангерманизмот, пансламизмот, панхелинизмот, и не налагаше покорување на други народи. Меѓународните и меѓунационалните односи беа поставени на заемно почитување. Слободата на својата и другите словенски земји ја чека од рускиот цар. Вакво беше и мислењето на мнозина општословенски ентузијастички во Хрватска, Словенија, Чешка, Србија, Бугарија, Белорусија и други мали и загроени народи. Всушност, ваквата замисла беше присутна и во руските политички калкулации за проширување на влијанието до Јадран и Македонија и австрискиот словенски свет. Значи, освен барањето решение и на македонското прашање со помошта на руско оружје и војска, Прличев го бараше решението и во општословенскиот јазик со многу руски елементи, како и елементите на другите јазици, со што народите полесно ќе се разбираат во таа заедница. Значи, по ослободувањето на словенските народи сите би имале еден заеднички јазик.

Каков требало да биде тој според Прличев, дознаваме по анализата на преводите на „Илијада“ и спомнатата критика. Како да поаѓа од мислењето на одличниот познавач на старословенскиот и рускиот јазик Шишков, кој смета дека тоа се, „одно и то же“. Прличев има многу одговори. На прашањето како едно наречје ќе стане општо за сите, во „Критик и преведувач“ одговара: „Како што стана општо едно од четирите елински и десетте италијански. Впрочем, и слепецот гледа оти не ми е јазикот измислен“. Одговарајќи сам себеси вака луто, Прличев ја чувствува македонската основа на старословенскиот јазик, јазикот на охридската книжевна школа, која има најдолга традиција точно во Охрид и неговиот дијалект. Тој говор Прличев сака да го реконструира и да го исчисти од расипување. Затоа прво му ги враќа изгубените синтетички падежи. „Во Македонија слушни се сите падежи. На пр.: злomu трну, тебе те споменаа првин . . . напати, полпати и др.“. Прличев го смета аналитизмот, кој во негово време кај народот бил сличен на денешниов (тоа го потврдуваат неговите беседи), за расипаност. Падежите, како што вели и самиот, се слушни најчесто во приказните народни, песните, поговорките. Прличев затоа смета оти сите Словени и Бугарите, како писателите „од неговото отечество“ треба да пишуваат според неговиот јазичен модел, чијашто идеја „не е бесплодна“.

Во своето размислување си прави сам себеси забелешка оти употребува

зборови стари и секому достапни, како што е п л о т. Самиот одговара и вели дека ако некој не знае, нека праша кого сака во Македонија и овој ќе му каже што значи. И не само за тие зборови, туку и за формите на трето лице еднина сегашно време што свршуваат на т. молет, носет, лежит, да престанет, да поет (од „Рабов ...“), она тв што се среќава во руските народни песни, од кои неописно големо е одушевувањето на родоначалникот на славистиката — Јозеф Добровски. Дали го знаел и дали читал за него ... но како да биле во некој договор. Да напоменеме оти и во оваа општословенска и руска карактеристика лежи охридскиот говор. Прличев не знаел ни руски, ни бугарски. Но затоа, пак, одлично го познавал мајчиниот македонски, охридскиот. Во граматиката сака да ја врати старата моќ на падежите, иако јазикот негов роден ја отфрлил оваа практика. Но синтетичките падежи останати во народната песна заеднички го одржувале народниот дух. Некои му забележуваат оти употребувал /а место аз. Прличев одговара дека /а „е збор у Словените и во Македонија се слуша ја“, како што „е во нашата народна поезија, во песната, Попленил ми Скендер-паша Овчеполе битолско“. Тоа значи оти и при изградбата на единствената општословенска јазична концепција, секогаш пред него стоел јазикот на Македонија, Охрид, Битолско, Овче поле, односно јазикот на песната од тие краишта, од каде што и самиот црпел инспирација за своите бриљантни книжевни остварувања на грчки јазик. Колку и да ја гледаме неговата идеја со резерва, можеме исто толку да му се чудиме и восхитуваме на напорот што го правел кога при составувањето на нова јазична структура го внесувал пред се домородното во историска и современа димензија. Прличевиот панславизам за историјата на македонскиот јазик и народна мисла го означуваме како степен понапред во развојот на идејата за самостоен македонски јазик, како една од тенденциите за македонски литературен јазик во минатиот век. Таа не значеше само опозиција спрема бугарското, туку и спрема другите посегања во јазиците на другите народи. Како да значи: не прифаќање на некој јазик, исто не рускиот, туку во новата заедница и нов јазик за сите Словени. Иако идејата на Прличев да создаде нов општословенски јазик е утопија, сепак не е осамена појава. Неа ја следиме кај сите, посебно кај помалите словенски народи, како заштита на самостојноста. Сите движења, почнувајќи од илирското, австро-славистичкото, полското месијанство и словенофилското, не завршија со

создавање на една голема држава, најголема и најбројна во светот туку на некој начин, ги остварија своите идеи. Со илирското движење не се создаде југословенски јазик, но врз таа заемна визија израсна Југославија. Австро-славистите не создадоа голема австриска дунавска империја, најголема западно-словенска држава по Русија, но се создаде Чехословачката федерација. Полска стана самостојна. Русите, Украинците и Белорусите се соединија во моќна советска држава, секој од тие народи задржувајќи го својот јазик и посебности. Едно вакво гледање треба да го сфатиме само како пресек на историските состојби и доказ оти јазичното прашање, какво што е во почетокот заемното запознавање на Словените, не е само јазично прашање. Прличевиот, пак, општословенски јазик и неговите панславистички погледи и заблуди се само степен во идеите за диференцирање на македонистите Ѓорѓи Пулевски и Крсте Мисирков — дедото и таткото на македонистиката.

Л и т е р а т у р а :

Г. С. Прличев, „Одбрани страници“, избор и уредник Тодор Димитровски Скопје, 1959.

Милан Прелог, О словенском конгресу у Москви год. 1867. Годишак Скопског Филозофског факултета 1. 1930, 87—116.

М. Прелог, „Словенска ренесанса“, Загреб, 1924. М. Prelog: „Potit Slovanu do Moskvy roku“, 1867.

Матија Мајар Зиљски, „Узаемни правопис славјански“, то је узајамна словница али млувница“, Прага 1863/1865.

М. Мајар, „Предписи ин црило-славенски / „Предписи латинско и цирило-славенски“, Прага, 1849.

Искра В. Чуркина, „Матија Мајар Зиљски“, Разправе САЗУ, Љубљана, 1974.

Предраг Матвејевиќ, „Југословенство данас“, Београд, 1984.

Драги Стефанија, „Прличевиот панславизам“, „Езерски глас“, февруари 1976, IV/32, 6—7.

ДРАГИ СТЕФАНИЯ

ПАНСЛАВИЗМ У ГРИГОРА ПРЛИЧЕВА

Р Е З Ю М Е

В этом „контрастивном обзоре“ начинается с сведением о том, что Григор Прличев попытался составить грамматику на „общеславянском конгломерате“, которая в различных научных кругах и в большинстве средин третируется как „реакционерная утопия“. Приводя ряд данных в корнях панславизма, автор заключает, что идея Прличева создать новый общеславянский язык является утопией, она не одинокое явление, его мы наблюдаем у маленьких славянских народов как оборону самостоятельности. Общеславянский язык Прличева и его панславянские взгляды и заблуждения представляют собой только степень в идеях дифференцирования македонистов Георги Пулевского и Крсте Мисиркова — деда и отца македоноведения.

DRAGI STEFANIJA

GRIGOR PRLICEV'S PANSLAVISM

S U M M A R Y

In this „contrastive comment“ the author starts from the data that Grigor Prličev tried to compose a Grammar on „Commonslavic Conglomerate“ which in different scientific circles and in more regions was treated as „Reactioner's Utopia“. Giving a lot of data concerning the roots of the panslavism, the author came to a conclusion that though the idea of Prličev to create a new commonslavic language is Utopia, it is not a quite lonesome phenomenon, we follow it with the smaller Slavic peoples as a protection of the independence. The Prličev's commonslavic and his panslavic views and mistakes are only a grade in the ideas for differentiation of the Macedonists Ćorgi Pulevski and Krste Missirkov — the grandfather and father of the Macedonistics.